

ISTORIJOS VADOVĖLIAI KAIP TYRIMO OBJEKTAS

2003 m. lapkričio 7 d. Švietimo plėtotės centre įvyko mokslinė konferencija „Istorijos vadovėliai kaip tyrimo objektas“. Ją organizavo Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas kartu su Lietuvos istorijos institutu ir Švietimo plėtotės centro Vadovėlių centru. Konferencijai finansinę paramą skyrė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

Renginio dalyvius pasveikino Rimantas Jokimaitis, Švietimo ir mokslo ministerijos Pağrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus specialistas. Organizatorių vardu įžangos žodį tarė Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas dr. Darius Staliūnas ir Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros docentas dr. Arūnas Vyšniauskas. Iš viso buvo perskaityta 11 pranešimų. Pateikiame jų autorius ir pavadinimus pagal konferencijos programos tvarką:

Audronė Svėrienė (Vilniaus universitetas) „Istorijos vadovėlių leidyba Lietuvoje (1990–2002 m.)“

Prof. habil. dr. Liudas Truska (Vilniaus pedagoginis universitetas) „Mokykliniai istorijos vadovėliai ir atviros visuomenės kūrimas Lietuvoje (Ne itin malonių XX a. įvykių perteikimas ir traktavimas istorijos vadovėliuose)“

Evaldas Bakonis (Švietimo plėtotės centras) „Ekspertinis istorijos vadovėlio įvertinimas Lietuvoje: praeities pamokos ir ateities perspektyvos“

Doc. dr. Stanislovas Stašaitis (Vilniaus pedagoginis universitetas) „VII–X klasių visuotinės ir Lietuvos istorijos vadovėlių integracijos problemos: pasiekimai ir trūkumai“

Doc. dr. Benediktas Šetkus (Vilniaus pedagoginis universitetas) „Dėl užduočių ir klausimų istorijos vadovėliuose“

Lirija Steponavičienė (Vilniaus universitetas) „Penktoko pažintis su Lietuvos istorija: skaitytojo-istoriko pastabos“

Dr. Darius Staliūnas (Klaipėdos universitetas) „Rusijos imperijos vertinimų kaita Lietuvos istorijos vadovėliuose“

Dr. Arūnas Vyšniauskas (Vilniaus universitetas) „Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus: istorijos vadovėlių analizė“

Dr. Rimantas Miknys (Lietuvos istorijos institutas) „Modernių laikų Lietuvos istorija Lenkijos vadovėliuose“

Doc. dr. Edvardas Kriščiūnas (Vilniaus pedagoginis universitetas) „Komunizmo vaizdavimas istorijos vadovėliuose“

Doc. dr. Algis Kasperavičius (Vilniaus universitetas) „Lietuvos socialistinis laikotarpis dabartiniuose istorijos vadovėliuose“

Kaip parodė konferencijos eiga ir diskusijos, istorijos vadovėlių tyrinėjimas Lietuvoje populiarėja. Šie tyrimai pastaruoju metu ėmė koncentruotis aukštosiose mokyklose, visų pirma Vilniaus pedagoginio universiteto ir Vilniaus

universiteto istorijos fakultetuose. Juose į vadovėlių tyrimą yra įtraukiami ir studentai. Įvairių istorinių temų nagrinėjimas per vadovėlio prizmę skatina konceptualų mąstymą, sudaro galimybes ugdyti analitinius gebėjimus ir pademonstruoti istorinę erudiciją. Pastaraisiais metais vis daugiau studentų renkasi ir bakaluro bei magistro darbų temas, kuriose nagrinėjamos istorijos perteikimo vadovėliuose problemos. Dėl to yra labai svarbu sukurti ir palaikyti nacionalinį vadovėlių tyrimo akademinį lygmenį. Daugelyje užsienio šalių toks lygmuo yra, o Lietuvoje jis tik formuojasi. Kodėl taip atsitiko, paaiškinti nesunku. Juk sovietiniu laikotarpiu iki 1988 m. laisvos nevaržomos diskusijos istorinėmis temomis ir būti negalėjo. Tai pasidarė įmanoma tik galutinėje Sovietų Sąjungos žlugimo fazėje, o bendrąją mokyklinės istorijos krizę atspindėjo Kremliaus sprendimas 1988 m. pavasarį atsisakyti mokyklinio istorijos egzamino visoje Sovietų Sąjungos teritorijoje.

1990 m. atkūrus nepriklausomybę naujų vadovėlių kritikų intencijas Lietuvoje būtų mažai kas supratus. Atsisakius sovietinių vadovėlių ir esant dideliame nacionalinių vadovėlių trūkumui apskritai reikėdavo džiaugtis, jei nauji vadovėliai buvo parengiami. Tačiau per pastaruosius 5–6 metus situacija gerokai pasikeitė. Šiuo metu praktiškai kiekvienai klasei yra po keletą alternatyvių istorijos vadovėlių, nekalbant jau apie papildomas mokomąsias priemones. Tokiomis sąlygomis, norint gerinti vadovėlių kokybę, būtina stiprinti aprobavimo procesą. Kita vertus, turi atsirasti pastovi vadovėlių kritinė analizė, nuolatinis jau išleistos mokomosios medžiagos recenzavimas, taip pat aukščiausio analitinio, t. y. akademinio, lygio vadovėlių tyrimai ir mokslinės konferencijos.

Dar palyginti neseniai istorijos vadovėlis jaunimui buvo pagrindinis žinių apie praeitį šaltinis, o dabar, užsienio ekspertų nuomone, taip

jau nėra. Istorinės informacijos apimtis, gaunama iš nemokyklinių šaltinių (grožinė literatūra, kinas, spauda, televizijos laidos, internetas ir kt.), viršija apimtį to, ko mokoma mokykloje¹. Tačiau vadovėlis, išleistas tradiciškai ar elektroniniu būdu, ir toliau lieka pagrindinė priemonė, pateikianti susistemintų žinių visumą, o vadovėlių autoriai vienaip ar kitaip turi reaguoti į istorijos mokslo laimėjimus. Dėl to vadovėlis, kaip tyrimo objektas, gali būti įdomus ir mokslininkams, net jei jie tiesiogiai ir nedirba pedagoginio darbo. Kita vertus, kaip savo pranešime pažymėjo prof. L. Truska: „Lietuvai stojant į Europos Sąjungą, vienas svarbiausių uždavinių – sukurti mūsų šalyje europinę, t. y. atvirą visuomenę, kuri nebijo savo praeities ir prisimena ne tik gražius dalykus („žygius ir kančias“), bet ir nesėkmes, klaidas, piktadarybes, net nusikaltimus. Šiuo požiūriu itin svarbus vaidmuo tenka istorijos vadovėliams, kurie yra bene pagrindinė moksleivių istorinės atminties ugdymo priemonė“. Švietimo ir mokslo ministerijos aprobuojamas vadovėlis iš tikrųjų išlaiko savo reikšmę kaip oficialų statusą turinti priemonė, ugdanti jaunimo požiūrį į istoriją.

Įvykusi konferencija rodo, kad vadovėlių tyrimas Lietuvoje nėra paliktas savieigai, juo kryptingai rūpinamasi. Numatoma ir toliau rengti panašius mokslinius forumus, publikuoti jų medžiagą, supažindinti plačiąją visuomenę su vadovėlių ir istorijos mokymo problemomis. Manytina, kad ateityje rengiant vadovėlių tyrimo konferencijas bus tikslinga ir toliau koordinuotis, nes besidomintys vadovėliais tyrinėtojai dirba daugelyje institucijų. Vienos institucijos, ku-

¹ Шевырев Александр. Между школой и университетом: история для поступающих в вузы // Историки читают учебники истории. Традиционные и новые концепции учебной литературы / Под ред. Карла Аймермахера и Геннадия Бордогова. Серия „АИРО – Проект“. Москва: АИРО-XX, 2002, с. 224.

ri aprėptų visus galimus istorijos vadovėlių tyrimo aspektus, nėra ir vargu ar bus. Jei ne kiekvienais, tai bent kas porą trejetą metų pravartu būtų vadovėlių tyrėjams susitikti moksliniuose forumuose, kuriuose pristatomi naujausi vadovėlių tyrimai, aptariama mokyklinės istorijos ir akademinio mokslo sankirtos problematika bei kiti svarbūs klausimai.

Atsižvelgiant į naujausią nacionalinę mokslinių publikacijų pripažinimo tvarką laikyta, kad netikslinga išleisti konferencijos darbų rinkinį, o rekomenduota pranešėjams publikuoti kokybiškai parengtus straipsnius akademinuose periodiniuose recenzuojamuose leidiniuose („Lietuvos istorijos studijos“, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai „Istorija“, „Knygotyra“ ir kt.). Būtent publikacijos šiuose leidiniuose įskaitomos mokslininkams ir doktorantams kaip svarios ir įtrauktinos į prestižinių publikacijų sąrašą. Kita vertus, atsižvelgiant į visuotinį domėjimąsi vadovėliais (visi juk iš jų mokėsi ar mokosi), būtų tikslinga populiariai perteikti vadovėlinės istorijos tyrimo rezultatus ir pedagoginei bei plačiajai visuomenei skirtuose leidiniuose. Straipsnis apie vykusią konferenciją

pasirodė „Dialoge“², „Mokslo Lietuvoje“³, bus ir kitų publikacijų, parengtų pagal konferencijos medžiagą.

Vadovėlių kritika, polemika dėl jų skatina gilesnį domėjimąsi istorija. Tai kartu yra vienas veiksmų, leisiančių kelti ir mokyklinės istorijos lygi mokomųjų priemonių pliuralizmo sąlygomis. Yra ir kita tokių tyrimų nauda. Vadovėlių analizė gali padėti geriau suvokti ne tik istorijos temų vaizdavimą, bet ir pačių istorinių problemų esmę, inspiruoti naujas tyrimo kryptis ir praturtinti istoriografiją naujomis idėjomis. Profesionalūs istorikai turi skaityti mokyklinius vadovėlius dar ir dėl to, kad vien akademiškai neužsidarytų dramblio kaulo bokšte, t. y. mokėtų perteikti savo tyrimų rezultatus populiaria forma, suprantama ne tik specialistams, bet ir istorija besidominčiam jaunimui.

Arūnas Vyšniauskas

² Martynas Žilionis. Istorijos vadovėliai: kiekybė ir kokybė // *Dialogas*, 2003, lapkričio 14, Nr. 41, p. 7.

³ Audronė Svėrienė. Dėmesio centre – istorijos vadovėliai // *Mokslo Lietuva*, 2004, Nr. 1, p. 9.